

Tre stemmer – en sang?

Refleksjoner over forholdet mellom åndelig veiledning, sjelesorg og psykoterapi

Leif Gunnar Engedal

1. Introduksjon: harmonisk tre-stemt sang?

Trestemt sang kan være vakkert. Når tre ulike stemmer finner hverandre i harmoniske akkorder kan ord og toner formidle budskapet på overbevisende måter. Men hva hvis de tre stemmene ikke er sopran, alt og tenor, men «åndelig veiledning», «sjelesorg» og «terapi»? Hvordan lyder det da? Åpner de tre ulike stemmene for harmonisk samsang? Eller bør de helst holdes adskilt fra hverandre – og dyrke egenarten i hver sin stemme?¹

Tematikken er omfattende og interessant. Dessuten er den viktig, og det av flere grunner. Et eksempel kan illustrere saken:

Anna er urolig. I et år har hun gått regelmessig til åndelig veiledning. Hun kjenner at det har vært viktig. Bønnen har fått dypere feste i hennes eget liv og åpnet for nye erfaringer. Det har gjort godt. Samtidig er hun urolig. Det er noe i samspillet mellom selvbylde og gudsbilde som hun ikke finner ut av. Det plager henne. I perioder kjenner hun at frustrasjonen blander seg med avmakt og tristhet. Mannen og barna merker det. Selv kjenner hun på fortvilelse, og lurere på om hun er i ferd med å bli deprimert.

Hvilke vurderinger melder seg for den åndelige veileder i en slik situasjon? Hva er Anna best tjent med? Skal hun fortsette i åndelig veiledning? Eller bør hun tenke i retning psykoterapi, eller kanskje en erfaren sjelesørger? For å gjøre en klok vurdering vil det være en fordel hvis den åndelige veilederen er informert om egenarten i de to andre praksisene. Og det samme gjelder den andre veien. De tre praksisene kan vanskelig samarbeide på konstruktive måter til beste for mennesker som søker hjelp, dersom de lever i fordomsfull uvitenhet om hverandre.

De tre praksisene kan vanskelig samarbeide på konstruktive måter til beste for mennesker som søker hjelp, dersom de lever i fordomsfull uvitenhet om hverandre.

Mine refleksjoner er et bidrag inn mot denne tematikken. Hvordan kan vi forstå forholdet mellom åndelig veiledning, sjelesorg og terapi? Jeg vil i fortsettelsen prøve å klargjøre *forskjeller*, peke på *slektskap* og undersøke muligheter for *innsiktsutvidende dialoger* mellom de tre praksisene.

2. «Alt som er godt har sin kilde i ham»

Før jeg ser nærmere på egenarten i hver av de tre praksisene vil jeg imidlertid vende blikket en annen vei. Kanskje kan det virke som en avsporing. For meg åpner det imidlertid for et teologisk perspektiv som er vesentlig og som peker mot en dyptgående form for «slektskap» mellom de tre praksisene. Hva innebærer dette?

Sitatet i overskriften angir retningen: «Alt som er godt har sin kilde i Gud». Ordene tilhører Martin Luther og er hentet fra Den Store Katekismens forklaring til det første bud. De uttrykker et stykke grunnleggende luthersk og økumenisk teologi som kan sammenfattes slik: I møte med «alt som er godt», rører Guds livgivende hender ved våre liv. Vi ser ham ikke, Guds nærvær i verden er *incognito*. Men i alle mellom-menneskelige relasjoner og handlinger og i alle livgivende prosesser som bidrar til å opprettholde livet og overvinne den destruktive makten i sykdom, nød og lidelse, er den treenige Gud virksom i verden. «Alt som er godt har sin kilde i ham». Den britiske teologen John Webster uttrykker denne felleskristne trinitariske teologien vakkert når han skriver:

As the triune God, God is neither a remote causal agent nor an ultimate horizon of human history, but one who lives in fellowship with humankind, acting on our behalf, with us and, indeed, in and through us, in order that this fellowship should prosper and be brought to its completion ... To be human is ... to have one's being outside of oneself, to owe one's being to the being and activity of the triune God.

True humanity is thus not possessed identity but rather life in a perpetual movement of receiving and responding to a gift (Webster 2003, s. 224; 228).²

Hva har dette med vårt tema å gjøre? Mitt poeng er dette: I lys av trinitarisk teologi framstår de tre praksisene – hver på sin måte og i sine sammenhenger – som uttrykk for Guds virke i verden. Det gjelder enten Guds vilje kommer til uttrykk som fornyelse (åndelig veiledning), som helbredelse av psykisk lidelse (psykoterapi) eller som dypere frimodighet i troen eller bedre livskvalitet (sjelesorg). I godt psykoterapeutisk arbeid, i klok åndelig veiledning og i omsorgsfull kristen sjelesorg er Gud virksom med sin helbredende og frigjørende kraft. I dette fundamental-teologiske perspektivet står derfor de tre praksisene sammen. De er tre ulike stemmer i sangen om Guds trofasthet mot den verden han skapt. «He's got the whole world in his hand» – og Han slipper aldri!

3. Kort interludium: mangfoldet av teorier og tradisjoner

Når dette er sagt, er det åpenbart at en nærmere drøfting av forholdet mellom de tre praksisene stilles overfor mange utfordringer. Blant disse er følgende utfordring sentral: Ingen av de tre praksisene er entydig bestemte størrelser. Snarere tvert imot! De representerer alle tre det jeg vil kalle «profesjonelle praksiser». Men nettopp som slike praksiser forholder de seg til et mangfold av forskjellige teorier og tolkningstradisjoner innenfor hver av de tre. Dermed oppstår spørsmål av typen: *Hvilken form* for åndelig veiledning skal sammenliknes med *hvilken type* sjelesorgforståelse og *hvilken utgave* av psykoterapeutisk praksis?

En liten skisse illustrer utfordringen: I boka av Moon & Benner som jeg nevnte foran, presenteres *syv forskjellige hovedtradisjoner* i kirkens arbeid med åndelig veiledning. Mangfoldet og variasjonene er slående. Det samme gjelder for kristen sjelesorg. I et nyere oversiktsverk skisseres det ikke mindre enn *30 karakteristisk forskjellige teoritradisjoner* med hver sitt særpreg, ikke sjelden i innbyrdes konflikt. Samme bilde finner vi også i psykoterapien. I norsk sammenheng er det ganske vanlig å regne et sted mellom *10–20 ulike psykoterapeutiske tilnærminger* og teknikker.³

Så lenge forholdene er slik, er det derfor nødvendig å gjøre valg. Mitt valg følger to spor: For det første konsentrerer jeg meg om noen utvalgte hovedtrekk ved hver av de respektive praksisene. Nyanser og utdypninger må i stor grad ligge. For det andre holder jeg meg av naturlige grunner til de teoritradisjonene jeg kjenner best. Dette gir meg følgende utgangspunkt:

Åndelig veiledning: Her holder jeg meg til *Ignatiansk tradisjon* slik jeg har lært den å kjenne gjennom internasjonal litteratur og den praksis som utøves av katolske søstre og brødre i Norge. Fra denne tradisjonen henter jeg derfor definisjonen av hva åndelig veiledning er. Den lyder i Barry & Connollys «klassiske» formulering slik:

Vi definerer altså kristen åndelig veiledning som den hjelp som blir gitt av en kristen til en annen, som gjør denne andre personen i stand til å bli oppmerksom på Guds personlige kommunikasjon med ham eller henne og svare denne Gud som kommuniserer personlig, vokse i fortrolighet med ham, og leve ut konsekvensene av dette forholdet (Barry & Connolly 2008, s. 20–21).

Definisjonen er innholdsrik. Den gir en tydelig profilering av sentrale elementer i den åndelige veiledningen. Spørsmålet er: Hvordan forholder dette seg til den praksis som utøves i sjelesorg og i psykoterapi?

Sjelesorg: Min forståelse av sjelesorgens egenart er bestemt av en *modifisert pastoral-klinisk tradisjon* og *trinitarisk luthersk teologi*. Det finnes ingen allment akseptert definisjon, men jeg har tidligere forsøkt meg med følgende beskrivelse:

Sjelesorgens opphav og basis er den treenige Gud og hans gjerninger i verden. Den sjelesørgeriske prosess sikter mot at de erfaringer som utgjør menneskets faktiske livsvirkelighet skal tydes, bearbeides og forvandles i møte med Guds skapende og forløsende gjerninger. Sjelesørgerens primære oppgave er å være en tjener for og formidler av dette møtet (Engedal 2018, s. 194).

Her legges det vekt på at sjelesorgen forstås som «en prosess» og «et møte». Konfidentens livserfaring bearbeides i møte med Gud slik han møter oss i evangeliet og den kristne kirkes praksiser. Sjelesørgerens primære kall er å være en fasilitator for dette møtet. Hvordan forholder en slik forståelse seg til egenarten i åndelige veiledning og psykoterapi?

Psykoterapi: Mitt utgangspunkt her er i hovedsak en psykodynamisk forankret psykoterapi. Følgende beskrivelse peker da på sentrale trekk:

Behandlingsformen baserer seg på regelmessige samtaler mellom pasient og terapeut ... Samarbeidet dreier seg om å oppdage, forstå og bearbeide følelser, fantasier og opplevelser fra tidligere og nåværende

relasjoner i livet ... Gjennom samtalene kan pasienten og terapeuten sammen utforske ukjente sider av pasientens indre liv, sider som ofte kommer til uttrykk i form av angst, depresjon, tvangsplager eller kroppslige symptomer. Ofte vil dette henge sammen med livsvansker som samlivsproblemer, problemer med å fungere i jobb, studier eller i forhold til venner ... (Institutt for psykoterapi).⁴

Kvaliteten i relasjonen mellom terapeut og pasient står her sentralt. Relasjonen forstås i perspektivet «samarbeid», og i en prosess som oftest går over lengre tid. Her aktiveres ofte ubevisst materiale. Man sikter mot å bearbeide problematiske følelser og minner knyttet til opplevelser både i fortid og nåtid.

4. Samspill og divergens: felles utfordringer – ulike praksiser

Det er ikke vanskelig å identifisere likhetstrekk mellom de tre praksisene slik de her er presentert. Alle tre utspiller seg i møte ansikt til ansikt. Det handler om en mangfoldig og kompleks kommunikasjon gjennom kropp, blick og språk, gjennom det som sies og det som ikke har ord. Det handler om å vise respekt og anerkjennelse, og det handler om å bygge tillit slik at den hjelpesøkende kan våge å bli synlig som seg selv. Dette er felles muligheter og utfordringer. For å utdype hva dette innebærer og drøfte likheter og forskjeller mellom de tre, vil jeg i fortsettelsen sette søkelys på tre sentrale tema: *Medmenneskelig omsorg, faglig basis og målsetting, relasjonsdynamikk og asymmetri.*

4.1 Medmenneskelig omsorg – innlevelse og anerkjennelse

Uten medmenneskelig omsorg og tillit kan verken individer vokse eller fellesskap utvikles. Også i forskjellige former for «profesjonell praksis» er dette grunnleggende. Terapeuten, sjelesørgeren og den åndelige veileder har derfor en felles basis i forpliktelse på å vise omsorg for den andres liv. Bare der den profesjonelle relasjonen preges av respekt for den andres integritet og evne til lyttende og empatisk innlevelse, kan fruktbare prosesser komme i gang. Dette gjelder uavkortet og på samme måte enten utgangspunktet for samtalen er psykiske lidelser, mellommenneskelige problemer eller utfordringer i personlig gudsrelasjon.

Terapeuten, sjelesørgeren og den åndelige veileder har derfor en felles basis i forpliktelse på å vise omsorg for den andres liv. Bare der den profesjonelle relasjonen preges av respekt for den andres integritet og evne til lyttende og empatisk innlevelse, kan fruktbare prosesser komme i gang.

Er det nødvendig å understreke dette? Er ikke dette en selvfølge? På en måte er det selvsagt det. Ikke desto mindre er det etter mitt syn avgjørende viktig å reflektere over hva dette innebærer for ens egen praksis. Søren Kierkegaard gir oss i så måte utfordrende materiale for refleksjon når han beskriver basisforutsetningene for all sann «hjelpkunst»:

At man, når det i sannhet skal lykkes en å føre et menneske hen til et bestemt sted, først og fremst må passe på å finne ham der hvor han er, og begynne der. Dette er hemmeligheten i all hjelpkunst. Enhver som ikke kan det, han er selv i en innbilning når han mener å kunne hjelpe en annen. For i sannhet å kunne hjelpe en annen, må jeg forstå mer enn ham, men dog først og fremst forstå det han forstår. Når jeg ikke gjør det, så hjelper min merforståelse ham slett ikke. Vil jeg allikevel gjøre min merforståelse gjeldende, så er det fordi jeg er stolt og forfengelig, så jeg i grunnen, i stedet for å gavne ham, egentlig vil beundres av ham. Men all sann hjelp begynner med en ydmykelse; hjelperen må først ydmyke seg under den han vil hjelpe, og derved forstå, at det å hjelpe er ikke det å herske, men det å tjene ... Dersom du ikke kan begynne således med ham at han finner en sann lindring i å tale med deg om sin lidelse.... så kan du heller ikke hjelpe ham; han lukker seg for deg, han lukker seg inne i sitt innerste – og prek så du bare for ham (Kierkegaard 1859, s. 34).

Her pekes det på flere grunnleggende utfordringer. Aller først dette: «Å finne den andre der hvor han/hun er». Det er der det starter. Altså ikke i faglige kunnskaper og kompetanse, men i den varsomme, lyttende innlevelsen i den andres livsverden. Kunnskaper og kompetanse (jfr. «min mer-forståelse») er viktig nok til sitt bruk. Det hjelper imidlertid den andre ingenting dersom det overstyrer viljen og evnen til empatisk innlevelse og respons. Dette gjelder på samme måte for terapeuten, sjelesørgeren og den åndelige veilederen. Der hjelperens dyktighet og faglige kunnskaper dominerer relasjonen på bekostning av innlevelse og oppmerksomhet i møte med den andres tanker og følelser, forspilles mulighetene for innsiktsfull hjelp. Det er her en avgjørende forskjell på «å bli forklart» gjennom formidling av kunnskaper – og «å bli forstått» gjennom lyttende innlevelse. Kierkegaards tale om «en ydmykelse» treffer derfor et sentralt poeng. Bare der en lydhør

Kunnskaper og kompetanse (jfr. «min mer-forståelse») er viktig nok til sitt bruk. Det hjelper imidlertid den andre ingenting dersom det overstyrer viljen og evnen til empatisk innlevelse og respons. Dette gjelder på samme måte for terapeuten, sjelesørgeren og den åndelige veilederen.

anerkjennelse skjer i møte med den andres erfaringer, kan den hjelpesøkende finne virkelig hjelp (jfr. «... en sann lindring i å tale med deg»).

I møte med disse utfordringene står alle de tre praksisene overfor felles muligheter og utfordringer. Å drøfte hvordan de gode mulighetene best kan realiseres, er et viktig tema for «innsiktutvidende dialoger». Terapeuter trenger å lytte til de kirkelige praksiser når det gjelder respektfull lydhørhet i møte med pasienters livssyn og religiøse erfaringer. Og sjelesorgen og den åndelige veiledning har utvilsomt mye å lære av psykoterapien når det gjelder kunnskaper om følelsesmessige prosesser i samspillet mellom hjelper og hjelpesøker (mer om dette nedenfor).

Når den felles basis i medmenneskelig omsorg skal «operasjonaliseres» og omsettes i praksis, blir det imidlertid tydelig at det felles utgangspunktet

De tre praksisene bygger jo på ulike typer kunnskap, opererer innenfor forskjellige sosiale kontekster og har ulike målsettinger.

utvikles på forskjellige måter. Det er gode grunner for at det blir slik. De tre praksisene bygger jo på ulike typer kunnskap, opererer innenfor forskjellige sosiale kontekster og har ulike målsettinger. Hva det innebærer vil jeg nå se nærmere på.

4.2 Faglig basis og sosial kontekst – fellesskap, divergens og dialog

Enhver form for profesjonell praksis forutsetter elementer av teori og forståelse knyttet til de faglige tradisjoner man bygger på og den sammenheng som praksis skjer i. Det er derfor viktig å se nærmere på den faglige basis og sosiale kontekst som våre tre praksiser forholder seg til.

Åndelig veiledning og sjelesorg

Det framgår av definisjonene foran at sjelesorg og åndelig veiledning har felles opphav og kontekst. Begge springer ut av den kristne kirkes liv i verden og lever av de innsikter og praksiser som den kirkelige tradisjon forvalter. Sagt på en annen måte: I begge tilfeller dreier det seg om teologiske praksiser som er forankret i *trinitarisk gudstro* og *kirken som sosialt og sakramentalt fellesskap*. Den faglige basis er derfor primært knyttet til *teologien* og de innsikter som de teologiske disiplinene forvalter. I det praktiske arbeidet med å fortolke erfaringene til den hjelpesøkende og gi adekvat livshjelp, hentes de grunnleggende tolkningsressursene og arbeidsredskapene fra kristen tro og spiritualitet. Med forankring i Bibelens Kristus-vitnesbyrd, må hele rikdommen av innsikter som er nedfelt i den kristne kirkes fromhetstradisjoner tenkes med som faglig basis, og ressurs i utøvelsen av åndelig veiledning og sjelesorg. I så måte synger altså disse to praksisene samme «sang».

Psykoterapi

Sammenlignet med den faglige basis og sosiale kontekst for sjelesorg og åndelig veiledning, markerer psykoterapien i utgangspunktet et klart skille. Den sosiale og profesjonelle konteksten er her knyttet til *helsevesenet* som samfunnsinstitusjon. Det betyr at det i prinsippet er sosiale, ideologiske og kulturelle prosesser, slik disse kommer til uttrykk i faglige og politiske beslutninger, som bestemmer de rammer og målsettinger som psykoterapien forholder seg til.⁵ Dette representerer derfor i utgangspunktet en annen verdimesig og ideologisk kontekst sammenliknet med de kirkelige praksisene.

I samsvar med dette er den faglige basis for psykoterapien derfor forankret i akademia, og bygger på systematisk og etterprøvbar kritisk forskning innenfor psykologisk og medisinsk vitenskap. Her vil man ofte – og særlig med tanke på offentlig godkjente former for kliniske praksiser – formulere et krav om at de terapeutiske metodene skal være såkalt «evidensbaserte». Det betyr at det skal godtgjøres gjennom vitenskapelig kritikk og dokumentasjon at behandlingen faktisk virker og gir positive resultater på de lidelsesformer den anvendes for. Derfor må teorier og metoder stadig etterprøves. Det innebærer at psykoterapiens faglige basis befinner seg i en kontinuerlig utviklingsprosess, der etablerte teorier utfordres av stadig nye og mer komplekse kunnskaper og metoder.⁶

Kritisk dialog – behovet for tverrfaglige samtaler

At psykoterapien har en faglig basis og forholder seg til en sosial kontekst som er forskjellig fra sjelesorg og åndelig veiledning, fører ofte til at disse praksisene er fremmede for hverandre og lever nokså adskilte liv. De faglige dialogene har tradisjonelt vært ganske få – og ikke sjelden preget av gjensidig mistillit. I en del sammenhenger kan man finne den samme skepsis og kritikk også i forholdet mellom åndelig veiledning og sjelesorg.

Etter mitt syn er dette å beklage. Jeg er overbevist om at alle de tre praksisene har betydelige gevinster å hente i en mere informert og fordomsfri dialog med hverandre. Det er ikke rom for en omfattende drøfting av dette her. Jeg må nøye meg med noen korte antydninger.

Jeg er overbevist om at alle de tre praksisene har betydelige gevinster å hente i en mere informert og fordomsfri dialog med hverandre.

For det første er det grunn til å understreke at tradisjonell teologisk kunnskap alene neppe gir tilstrekkelig faglige ressurser for å møte de utfordringer som åndelig veiledning og sjelesorg stilles overfor. Selv om det dreier seg om teologiske praksiser, vil kunnskap hentet fra teologi-eksterne kilder ofte ha avgjørende betydning for kvaliteten i utført arbeid. Psykologi og psykoterapi er i så måte nærliggende teologi-eksterne kunnskapskilder.

Et par eksempler: Kunnskaper som gir en dypere forståelse av hvordan sosiale og psykologiske faktorer bidrar til å forme individets religiøse liv, vil i gitte tilfeller være avgjørende viktig for en forsvarlig praksis i sjelesorg og åndelig veiledning. Det samme gjelder i høy grad også den kliniske religionpsykologiens kunnskaper om hvordan tidlige tilknytningserfaringer bidrar til å forme indre gudsbilder og den affektive fargelegging av opplevd gudsrelasjon. I den åndelige veiledningens fokus på opplevd gudsrelasjon, ser jeg slik kunnskap som vesentlig med tanke på å kunne sikre veiledningens kvalitet.

Men dialogen vil også ha mye å vinne på å snus den andre veien. Psykoterapien vil i mange tilfeller kunne styrke sin kunnskapsbase gjennom seriøse faglige samtaler med kirkelige praksiser og den faglighet disse forvalter. Et eksempel: Psykoterapien kan tilføres betydningsfull og klinisk relevant innsikt, gjennom dialog med den kunnskap om det religiøse livets vilkår som forvaltes i sjelesorg og åndelig veiledning. I møte med pasienter med livshistorier formet av religiøs sosialisering og personlig gudstro, viser det seg at terapeuters kunnskaper ofte er svært mangelfulle. Lite eller ingenting i utdannelsen har gitt pålitelig kunnskap om egenarten i religiøs erfaring eller pålitelig klinisk teori om hvordan man kan bearbeide slike erfaringer i rammen av psykoterapeutisk behandling. Resultatet er dessverre at kvaliteten på behandlingen i mange tilfeller blir dårligere enn den i lys av aksepterte faglige normer skulle være. Jeg er overbevist om at fordomsfrie kritiske dialoger med de kirkelige praksisene her vil kunne bidra med utvidet kunnskap og klinisk relevante innsikter.⁷

Poenget er snarere dette: Behovet for utvidet kunnskap gjennom tverrfaglige samtaler for derved å kunne utøve henholdsvis psykoterapeutisk praksis og tjenesten som sjelesørger eller åndelig veileder med størst mulig innsikt til beste for de som søker hjelp.

Poenget med denne typen faglige dialoger er ikke at psykoterapeuter skal bli mere «åndelige» eller «sjelesørgeriske» eller at sjelesørgere og åndelige veiledere skal bli mere «terapeutiske». Jeg har ikke tro på den slags grenseoverskridelser. Poenget er snarere dette: Behovet for utvidet kunnskap gjennom tverrfaglige samtaler for derved å kunne utøve henholdsvis psykoterapeutisk praksis og tjenesten som sjelesørger eller åndelig veileder med størst mulig innsikt til beste for de som søker hjelp.

4.3 Fokus og målsetting – fellesskap, divergens og dialog

Åndelig veiledning

Åndelig veiledning har et markert fokus på «Guds personlige kommunikasjon» med det troende mennesket. Denne kommunikasjonen er dialogisk og aktiverer den troendes erfaringsverden. Derfor vokser *den religiøse erfaring* fram som primært fokus i den åndelige veiledningen. Med et informativt bilde sier

Barry & Connolly at religiøs erfaring forholder seg til åndelig veiledning «som matvarer forholder seg til matlaging» (2008, s. 21). Altså: Uten det materiale som den religiøse erfaring gir, gir det ikke mening å drive åndelig veiledning.

Når dette erfaringsmaterialet skal bearbejdes, velger den åndelige veiledningen imidlertid et bestemt «metodisk grep». Oppmerksomheten rettes mot *den personlige bønn*. Dette særegne «eksistensielle stedet» – bønnens fortrolige samtale med Gud – rykker inn i sentrum som primærarena for personlig kommunikasjon med Gud. I veiledningen utforskes egenarten i bønnens kommunikasjon med Gud med et sterkt fokus på følelsenes rolle, ofte ledsaget av spørsmål som: Hva skjer når du ber? Hvem er den Gud som møter deg i bønne og stillheten? Hva er din dypeste lengsel? Hvilke følelser og opplevelser vekkes til live i din omgang med bibelt tekstene og «åndelig lesning»?

Denne måten å strukturere veiledningspraksisen på forutsetter naturlig nok flere ting hos den som søker hjelp. For det første forutsetter det at den som går i denne form for åndelig veiledning er et troende menneske. Dernest forutsetter det at vedkommende har gjort erfaringer som gjør personen motivert for å utforske og fordype sin personlige gudsrelasjon. Vilje og evne til å arbeide med egen troserfaring med sikte på endring er viktig. Slik endring skjer vanligvis gjennom en langsom prosess og med oppøvelse av en form for åndelig disiplin knyttet til regelmessig stillhet, bønn og bibellesning. På den måten kan man nærme seg det som er veiledningens mål: Fornyse og fordykning av den personlige kommunikasjon med Gud gjennom tålmodig oppøving av varheten for «Guds stemme». Denne oppøvelsen innebærer samtidig en større oppmerksom på bevegelser og reaksjoner i eget sinn, sammen med å være lydhør for Guds kall til praktisk tjeneste i verden.

Sjelesorg

I sjelesorgen er landskapet annerledes. Fokuset er ikke så veldefinert, rammene er videre og målsettingen åpnere. For det første er sjelesorgen åpen for alle uavhengig av egen tro eller fortrolighet med kristne praksiser. Sjelesørgeren tar imot den som kommer. Der sjelesorgen fungerer etter sin hensikt er den en spydspiss i kirkens diakoni: Åpen mot alle former for nød og lidelse, for kompleksiteten og motsigelsene i den menneskelige erfaring. Slik deltar den i det store felleskristne prosjekt, «Bær byrdene for hverandre og oppfyll på den måten Kristi lov» (Gal 6,2).

Det åpne utgangspunktet bidrar ofte til det man kan kalle en *horisontalisering* av sjelesorgen. Samtalene orienteres mot det mellommenneskelige.

Der sjelesorgen fungerer etter sin hensikt er den en spydspiss i kirkens diakoni: Åpen mot alle former for nød og lidelse, for kompleksiteten og motsigelsene i den menneskelige erfaring. Slik deltar den i det store felleskristne prosjekt, «Bær byrdene for hverandre og oppfyll på den måten Kristi lov».

Dette gjelder ikke bare i forholdet mellom sjelesørger og konfident, men også i type utfordringer og problemstillinger som er i fokus. Sammenliknet med åndelig veiledning markerer dette i utgangspunktet en ganske klar forskjell: Der den åndelige veiledningen orienterer seg i en markert «vertikal akse» og har utgangspunkt i den troende lengsel etter fornyelse av gudsrelasjonen, orienterer sjelesorgen seg tydeligere langs en «horisontal akse». Utgangspunktet er møte med hele spekteret av relasjonsproblemer, slitasje, skam, skyld, samlivskonflikter, psykiske belastninger, trosproblemer m.m. Dette etterspør i sin tur mer fleksible rammer og stor variasjon i arbeidsmåter.

Denne orienteringen behøver imidlertid ikke å innebære en *sekularisering* eller *kvasiterapeutisk* utforming av den sjelesørgeriske praksis. Som vår definisjon understreker, er sjelesorgens mål å bearbeide menneskelig erfaring

Der den åndelige veiledningen orienterer seg i en markert «vertikal akse» og har utgangspunkt i den troende lengsel etter fornyelse av gudsrelasjonen, orienterer sjelesorgen seg tydeligere langs en «horisontal akse».

i lys av kristen tro og med menighetens fellesskap som forutsetning og ramme. Det innebærer også at krevende troserfaringer kan være viktige temaer i sjelesorgen. Her disponerer også sjelesorgen over mange ulike redskaper og ressurser. Felles med den åndelige veiledningen er bruken av bibeliesning og bønn. Disse kan inngå i den sjelesørgeriske prosessen som viktige elementer, men det er ikke gitt på forhånd at det skal være slik. I noen tilfeller kan det være viktig å la det være. En rekke andre praksiser

kan vise seg fruktbare og meningsfulle. Eksempler på slike kan være symbolhandlinger, ritualer, skriftemål, liturgier, undervisning og forvaltning av sakramentene. Hva som velges vil variere. Det bestemmes helt og holdent av konfidentens situasjon og hva som best bidrar til realisering av målet for samtalen.

Psykoterapi

I psykoterapien arbeides det systematisk og målrettet med behandling av psykiske lidelser og problemer ved hjelp av psykologiske metoder.⁸ Fokuset er på psykiske problemer som er av en slik karakter at det vanskeliggjør normal fungering i dagligliv og arbeidsliv. Ofte vil det dreie seg om fenomener som angst, depresjon, tvangsplager eller kroppslige symptomer. Gjennom å fokusere på samtalen og de følelsesmessige prosesser som preger relasjonen mellom terapeut og klient, samarbeider de to om å oppdage, forstå og bearbeide følelser – fantasier og opplevelser fra viktige relasjoner i livet, tidligere og nåværende. Et viktig mål underveis i behandlingen er å bli klar over hvordan man beskytter seg mot skremmende, smertefulle og forstyrrende tanker, følelser og opplevelser. Gjennom utforskning av slike prosesser kan uhenksomme tanke- og følelsesmønstre bearbeides og nye mestringsstrategier utvikles.

Målet for behandlingen kan sammenfattes som bedret psykisk helse og livskvalitet. Ofte vil det innebære symptomlettelse, bedre tilgang til egne følelser, fleksibel bruk av mentale ressurser og et mere tillitsfullt sosialt liv. Forskning har vist at visse grunnleggende forutsetninger må være tilstede for at psykoterapien skal være virksom og bidra til ønsket endring. Det er særlig tre sentrale momenter: (a) Forholdet mellom terapeut og klient må være preget av trygghet, åpenhet og aksept; (b) Terapeuten må rette oppmerksomheten mot og anerkjenne tegn på endring og bedring; (c) Klienten må oppleve å få utvidet forståelse og innsikt i egne problemer gjennom terapien (Wampold 2001; Rønnestad og Lippe 2001).

Kritisk dialog – behovet for tverrfaglige samtaler

Når det gjelder fokus og målsetting for arbeidet, skiller den åndelige veiledning og psykoterapien seg markant fra hverandre. Den første med sitt klare fokus på bønneliv og gudsrelasjon, den andre med fokus på psykisk sykdom og lidelse. Sammenlignet med disse to posisjonene er det ikke urimelig å plassere sjelesorgen et sted midt imellom. Også i sjelesorgen er utgangspunktet ofte belastende erfaringer og menneskelig lidelse. Slik sett står sjelesorgen og psykoterapien ganske nær hverandre. Selv om sjelesørgeren ikke tilbyr behandling av psykiske lidelser, vil god sjelesorg ofte kunne ha gode «terapeutiske virkninger». Samtidig opererer sjelesorgen innenfor en annen kontekst, med en annen faglig basis og med et annet mandat enn psykoterapien. Sjelesørgeren har også tilgang til et bredt utvalg av «redskaper» som psykoterapien ikke har mandat til å bruke. Disse er forankret i kristne praksiser og menigheten som fellesskap, og utgjør en vesentlig forskjell mellom de to.

Samtidig opererer sjelesorgen innenfor en annen kontekst, med en annen faglig basis og med et annet mandat enn psykoterapien. Sjelesørgeren har også tilgang til et bredt utvalg av «redskaper» som psykoterapien ikke har mandat til å bruke.

Samtidig aktualiserer det felles utgangspunktet spørsmål om hvordan psykoterapien og sjelesorgen kan samarbeide. Dette er desto mere nærliggende ettersom de to praksisene står sammen om grunnleggende verdier knyttet til omsorg for den andres liv og anerkjennelse av den individuelle egenart i den andres livserfaring. Muligheten for slikt samarbeid til beste for den som søker hjelp, er etter min erfaring både mange og gode. Samtidig fordrer det gjensidig kunnskap om, og respekt for, de innsikter og arbeidsmåter som den andre part forvalter. Der en slik gjensidighet foreligger, er muligheten for fruktbart samarbeid i den kliniske praksis til stede. Eksempelene på slikt fruktbart samarbeid er heldigvis mange, men kunne svært gjerne vært flere. Der slikt samarbeid mangler, er faren stor for at viktige terapeutiske gevinster går tapt.

I min beskrivelse av forskjeller mellom åndelig veiledning og sjelesorg brukte jeg begrepene «vertikal akse» og «horisontal akse». En slik beskrivelse kan lett misforstås. Det dreier seg ikke om at den ene praksisen er mere «åndelig» fordi den søker «innover» og «oppover» – mot sjelens dyp og fellesskap med Gud, mens den andre er mere «verdslig» fordi den søker «nedover» – mot hverdagens utfordringer og medmennesker i nød. De to har mye mere til felles enn som så. For eksempel vil sjelesørgeren ikke sjelden møte utfordringer knyttet til konfidentens trosliv og gudsforhold. Da vil sjelesorgen på mange måter fungere ganske likt som åndelige veiledning, selv om arbeidsmåten er forskjellig. Jeg har også møtt mennesker som er kritiske mot åndelig veiledning, fordi de mener at det dreier seg om en elitistisk og esoterisk praksis med ubehagelig individualistisk og gnostisk preg. Man hevder at den «vertikale akse» dominerer på en slik måte at hverdagen og livet i denne verden tenderer mot å forsvinne uten-

Det dreier seg ikke om at den ene praksisen er mere «åndelig» fordi den søker «innover» og «oppover» – mot sjelens dyp og fellesskap med Gud, mens den andre er mere «verdslig» fordi den søker «nedover» – mot hverdagens utfordringer og medmennesker i nød.

for horisonten. Dette framstår som en kunnskapsløs karikatur. En åndelig veiledning verdt kristen-navnet kan aldri vende seg bort fra de utfordringer som møter oss i verden. I så måte er det ingen forskjell mellom sjelesorg og åndelig veiledning. Fokuset på bønn representerer ikke en bevegelse bort fra verden. Snarere dreier det seg om en særegen tilgang til våre hverdager og de utfordringer disse representerer: «... the art of spiritual direction lies in our uncovering the obvious in our lives and in realizing that everyday events are means by which

God tries to reach us» (Guenther 1992, s. ix). Tiltalen i «Guds stemme» spør alltid også etter menneskers tilsvarende lydighet mot Gud. Slik oppstår den karakteristiske dynamikken mellom å lytte «innover» og å handle «utover». Det er nettopp denne bevegelse det jesuittiske motto «*Contemplatives in Action*» insisterer på å ivareta.⁹

Med fare for nye misforståelser går det kanskje an å si følgende: Bevegelsen i den åndelige veiledning går først «innover» (stillhet og bønn) og deretter «utover» (erfaringer og handlinger i verden). I sjelesorgen går det motsatt vei: Først møte med erfaringer og handlinger i verden, deretter «innover» mot de tolkningsressurser og den nåde som Jesus Kristus gir. I begge bevegelser æres Guds navn.

4.4 Relasjonsdynamikk og asymmetri – fellesskap, divergens og dialog

Fra vår første til vår siste dag er vårt liv innvevd i relasjoner til andre. Vi er radikalt avhengige skapninger. I denne relasjonelle avhengigheten ligger både vår styrke og vår sårbarhet gjemt. De erfaringer som kropp og sjel gjør i møte med «den andres ansikt», bidrar avgjørende til utvikling av selvfølelse og identitet. Dette eksistensvilkår formulerer den danske teologen og filosofen Knud E. Løgstrup på inntrykksfullt vis når han skriver:

Den enkelte har aldri med et annet menneske å gjøre uten at han holder noe av dets liv i sin hånd. Det kan være noe ganske lite – en oppplagthet man får til å visne eller som man vekker, en tristhet man utdyper eller hever. Men det kan også være forferdende meget slik at det simpelthen er opp til den enkelte om den andres liv skal lykkes eller ei (Løgstrup 1956, s. 25).

Det er dette felles eksistensielle fundament som aktiveres og settes i spill i de tre praksisene. Det gjelder for terapeuten som for sjelesørgeren og den åndelige veileder at de holder noe av den andres liv i sine hender. Mye står på spill – sårbarheten åpner for avvisning og krenkelser, mulighetene for endring og vekst. Det er denne tematikken stikkordene i overskriften adresserer. Om dette er det mye å si. Det finnes grunnleggende likheter og viktige forskjeller mellom de tre praksisene når det gjelder hvordan man forholder seg til, og arbeider med det som skjer i mellomrommet mellom hjelper og hjelpesøker. Jeg må nøye meg med å peke på tre sentrale momenter.

Det finnes grunnleggende likheter og viktige forskjeller mellom de tre praksisene når det gjelder hvordan man forholder seg til, og arbeider med det som skjer i mellomrommet mellom hjelper og hjelpesøker.

(1) *Hjelperens person*: I møte ansikt til ansikt spiller hjelperens person en avgjørende rolle. Dette gjelder grunnleggende sett på samme måte for de tre praksisene. I nyere forskning på virksomme faktorer i psykoterapi, framheves nettopp personfaktoren som svært sentral (Wampold 2001; Benum, Axelsen og Hartmann 2013). Det er ingen grunn til å tro at dette ikke også er tilfelle i de kirkelige praksisene. Samtidig har jeg hørt folk si at dette momentet ikke er så viktig i åndelig veiledning, fordi veilederen jo her trer tilbake, mens *relasjonen til Gud* står i fokus. Dette ser jeg på som en risikabel feilslutning. Selv om oppmerksomheten rettes mot relasjonen til Gud, kommer man ikke utenom at veilederens person, slik den kommer til uttrykk i evnen til å skape tillit og åpenhet, spiller en avgjørende rolle. Dette understrekes sterkt av

Barry & Connolly. De hevder at nettopp fordi gudrelasjonen står i sentrum, er betydningen av veilederens person og relasjonelle evner ekstra stor:

... kvaliteten på Kirkens tjenere [er] et alvorlig anliggende; det er ikke bare deres kunnskap som står sentralt, men hele deres væremåte. Dette gjelder særlig åndelige veiledere: deres person, deres tro, håp og kjærlighet, deres evne til å forholde seg til andre blir avgjørende for det arbeidet de gjør.

... kvaliteten på Kirkens tjenere [er] et alvorlig anliggende; det er ikke bare deres kunnskap som står sentralt, men hele deres væremåte. Dette gjelder særlig åndelige veiledere: deres person, deres tro, håp og kjærlighet, deres evne til å forholde seg til andre blir avgjørende for det arbeidet de gjør (Barry og Connolly 2008, s. 155).

(2) *Profesjonsetikk og yrkesetiske kodekser:* Både sjelesørgerens, terapeutens og den åndelige veilederens praksis er rammet inn av bestemte profesjonsetiske normer og retningslinjer. Disse definerer hjelperens rolle og angir faglige og moralske rammer for god praksis. Det dreier seg her om grunnverdier som respekt for den hjelpesøkendes verdighet, integritet og rettigheter. Det handler om konfidensialitet og taushetsplikt – om ikke å utnytte eller misbruke den andres avhengighet og sårbarhet. Om ivaretagelse av grenser knyttet til intimitet og seksualitet. Om at hjelperen må ta nødvendig hensyn til egen sårbarhet og svakhet, og om plikten til å søke kompetent veiledning i vanskelige situasjoner. For psykoterapiens vedkommende er slike forhold regulert i et sett med grunnleggende etiske prinsipper som angir rammene for hva man forstår som forsvarlig og god praksis. Jeg ser ingen grunn til at ikke tilsvarende profesjonsetiske kodekser skal gjelde med samme tyngde og normative kraft for åndelig veiledning og sjelesorg. Stadig gjentatte eksempler på malpraksis gjør dette påkrevd. Slike yrkesetiske retningslinjer er da også utarbeidet i flere sammenhenger.¹⁰

(3) *Relasjonsdynamikk og makt:* Med begrepet «relasjonsdynamikk» rettes oppmerksomheten mot det komplekse samspill av følelser og fantasier, tanker og forestillinger som fyller mellomrommet mellom hjelper og den hjelpesøkende. Igjen er utgangspunktet det samme for de tre praksisene. Alle tre må forholde seg til de følelsesmessige prosesser som utspiller seg. Det er ikke mulig å velge dem bort. Det er heller ikke mulig å unngå den dynamikk mellom makt og avmakt som er involvert i disse prosessene. Derimot er det mulig å forholde seg til dem på ulike måter. Dette vil jeg nå se nærmere på.

I psykoterapier som er informert av psykodynamisk teori utgjør de emosjonelle reaksjonene – bevisste og ubevisste – som spiller seg ut i interaksjonen mellom terapeut og klient et, helt avgjørende materiale i det

I psykoterapier som er informert av psykodynamisk teori utgjør de emosjonelle reaksjonene – bevisste og ubevisste – som spiller seg ut i interaksjonen mellom terapeut og klient et, helt avgjørende materiale i det

terapeutiske arbeidet. Gjennom analyser av prosesser knyttet til «overføring», «motoverføring», «motstand» m.m., utforskes klientens livserfaring med sikte på å vinne innsikt i sårbarhet og utvikle tilgangen til mestringsressurser. En slik aktiv og målrettet bruk av overføringsreaksjoner skjer normalt ikke i åndelig veiledning eller sjelesorg. Grunnene til dette er i og for seg opplagte: For det første vil normalt verken den åndelige veileder eller sjelesørgeren ha tilstrekkelig faglig grunnlag og den spesialkompetanse som trengs for å arbeide på denne måten. Det er også et annet innholdsmessig fokus. I åndelig veiledning er oppmerksomheten rettet mot egne opplevelser i bønn, i sjelesorg mot relasjonsproblemer og belastende livserfaringer. Derfor er ikke den følelsesmessige dynamikken knyttet til samspillet mellom hjelper og hjelpesøker i fokus *på samme måte* som i psykoterapi.

Det betyr imidlertid ikke at denne dynamikken ikke eksisterer! Både sjelesørgerens og den åndelige veilederens rolle kan meningsfullt beskrives som «medvandrer», og holdningen til konfidenten beskrives gjerne med vakre ord som «holy listening», «attentive presence», «loving detachment», «solidarity and hope» (Guenthers 1992, s. 41–108).¹¹ Ingenting av dette forhindrer imidlertid at overføringsreaksjoner vil kunne prege det relasjonelle samspillet i sjelesorg og åndelig veiledning. Tvert imot har Barry & Connolly utvilsomt rett når de hevder at «... overføringsreaksjoner på åndelige veiledere er uunngåelige, og er en av de vanligste årsakene til motstand mot prosessen med kontemplativ bønn» (Barry og Connolly 2008, s. 185f). Dette er det verdt å merke seg. Det er ikke tilfeldig at de legger betydelig vekt på å formidle sentral psykoterapeutisk innsikt om overføringsreaksjoner når de underviser om vitale prosesser i den åndelige veiledning. Det samme bør man gjøre med tanke på sjelesorg. For også her er emosjonelt kraftfulle overføringsprosesser ofte virksomme, særlig der sjelesorgen går i dybden og varer over tid. Derfor er det også på dette punkt særlig viktig at sjelesørgere og åndelige veiledere anstrenger seg for å lytte og lære av de kunnskaper og den erfaring som psykoterapien forvalter.¹² Men læringen om overføringsreaksjoner forutsetter ikke minst kontakt med praksis og bearbeiding av egne krevende praksiserfaringer gjennom kompetent veiledning.

Jeg betrakter slik læring som ganske avgjørende med tanke kvaliteten og troverdigheten i kirkelig praksis. En viktig grunn til dette er knyttet til spørsmål om *makt og maktmisbruk*. I alle de tre praksisene dreier det seg jo om markert *asymmetriske relasjoner*. Hjelper har en helt annen makt og posisjon enn den

Det er ikke tilfeldig at de legger betydelig vekt på å formidle sentral psykoterapeutisk innsikt om overføringsreaksjoner når de underviser om vitale prosesser i den åndelige veiledning. Det samme bør man gjøre med tanke på sjelesorg.

som søker hjelp. Avhengigheten og sårbarheten er stor, hvilket også betyr at muligheten for at maktmisbruk alltid er til stede – bevisst eller ubevisst. Det kommer vi ikke utenom. I hjelper-relasjoner er derfor maktpillet i dynamikken mellom avhengighet og sårbarhet ekstra viktig å være oppmerksom på. Uten innsikt i denne dynamikken øker risikoen for at både hjelper og den søkende fanges i prosesser som blir destruktive. Da forvalter ikke hjelperen sin mer-makt til hjelp for den andre. I stedet sviktes normene for god praksis med det resultat at den hjelpesøkende ikke får den hjelp han/hun trenger.

5. Epilog: Tre stemmer – en sang?

Det var der vi begynte: Synger de tre stemmene samme sang? Mine refleksjoner har prøvd å belyse viktige felles anliggender og tydelige forskjeller. Jeg har også pekt på muligheter for gjensidig berikende og kunnskapsutvidende dialoger.

Hver av de tre praksisene har sitt særegne og verdifulle bidrag. Sammen beriker de vår kultur med gode muligheter for livs- og troshjelp, men jeg tror de utretter mest når de dyrker sin egenart i hver sine sammenhenger.

De er mange og viktige. Til slutt står jeg igjen med denne overbevisningen: Hver av de tre praksisene har sitt særegne og verdifulle bidrag. Sammen beriker de vår kultur med gode muligheter for livs- og troshjelp, men jeg tror de utretter mest når de dyrker sin egenart i hver sine sammenhenger. Og så kan de møtes iblant for å lytte til hverandre og lære av de erfaringer som de andre forvalter. Å respektere grenser er ofte en god forutsetning for å utvikle fruktbart fellesskap og godt samarbeid.

Med særlig henblikk på åndelig veiledning, gir jeg derfor det avsluttende ordet til Margaret Guenther. Hun sier det slik:

Spiritual direction is not psychotherapy nor is it an inexpensive substitute, although the disciplines are compatible and frequently share raw material. Spiritual direction is not pastoral counseling, nor is it to be confused with the mutuality of deep friendships, for it is unashamedly hierarchical. Not because the director is somehow «better» or «holier» than the directee, but because, in this covenanted relationship the director has agreed to put himself aside so that his total attention can be focused on the person sitting in the other chair. What a gift to bring to another, the gift of disinterested, loving attention (Guenther 1992, s. 3).

Leif Gunnar Engedal

er professor emeritus ved MF vitenskapelig høyskole og tidligere instituttleder ved Institutt for Sjelesorg
lgengedal@gmail.com

Litteratur

- Barry, W & Connolly, W. (1986). *The Practice of Spiritual Direction*. Norsk utgave: E frem. (2008). *Å gi åndelig veiledning*
- Benum, K., Axelsen, E.D. & Hartmann, E. (red.) (2013). *God psykoterapi. Et integrativt perspektiv*. Oslo.
- Engedal, L.G. (2018). Guds hjerte og menneskets sjel. Momenter til analyse av sjelesorgens teologiske og dynamiske egenart. *Tidsskrift for Sjelesorg 3/4*
- Guenther, M. (1992). *Holy Listening*. Forord av Alan Jones. Cambridge, Mass.
- Kierkegaard, S. (1859/1970). *Synspunktet for min Forfatter-virksomhet*. København.
- Logstrup, K.E. (1956/1975). *Den Etske fordring*. København.
- Rønnestad, M.H. & Lippe, A.v.d. (red.). (2001). *Det kliniske intervjuet*. Oslo.
- Wampold, B. E. (2001). *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. Mahwah, New Jersey
- Webster, J. (2003). *The Human Person* i Vanhoozer, K.J. (ed.): *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*, s. 224,228. Cambridge.

Notes

- 1 Metaforen og formuleringen «tre stemmer, en sang» – har jeg lånt fra ei amerikansk bok: Moon, G.W. & Benner, D.G. (eds.): *Spiritual Direction and the Care of Souls. A Guide to Christian Approaches and Practices* (InterVarsity Press, Downers Grove, Il; 2004). Boka avsluttes med artikkelen «Three Voices – One Song» (s. 219–244). Den er skrevet i fellesskap av en åndelig veileder, en sjelesørger og en psykoterapeut. Den gir verdifulle synspunkter på saken.
- 2 Den teologi som Webster uttrykker er i dyp samklang både med en trinitarisk luthersk teologi og med teologien i det Ignatianske program-ordet «Gud i alt». I begge tradisjoner tenkes den treenige Gud som nærværende og virksom overalt i verden for å skape godhet og fremme rettferdighet og godt liv. Denne dimensjonen i kristen gudstro er dessverre ofte under-kommunisert og uartikulert. Resultatet er en vidtgående *praktisk sekularisering*. Verden «tømmes» for gudsnærvær og vårt hverdagsliv for berøring med «det hellige». En klassisk trinitarisk teologi avviser en slik virkelighetsforståelse som illusorisk og uforenlig med kristen gudstro.
- 3 Til åndelig veiledning, se: Moon, G.W. & Benner, D.G. (eds.): *Spiritual Direction and the Care of Souls. A Guide to Christian Approaches and Practices* (Downers Grove, Il; 2004). Til sjelesorg, se: Doris Nauer: *Seelsorgekonzepte im Widerstreit. Ein kompendium* (Stuttgart; 2001). Til psykoterapi, se: Kennair, L.E. & Hagen, R. (red.): *Psykoterapi: tilnærminger og metoder* (Oslo, 2014).
- 4 Beskrivelsen er hentet fra presentasjonen til Institutt for Psykoterapi i Oslo. <http://www.instpsyk.no/psykoterapi/>. Instituttet er en sentral aktør i utdanning av terapeuter og formidling av kunnskap fra psykodynamisk tradisjon. For ordens skyld bør det sies at den psykodynamiske teoritradisjonen rommer flere ulike teorier og posisjoner. Hva dette innebærer kan jeg imidlertid ikke gå inn på her.

- 5 En interessant drøfting av psykologiens forhold til ideologiske og politiske strømninger finnes hos Madsen, O.J.: *Den terapeutiske kulturen* (Oslo, 2011), særlig kap 7 og 8. For en mere omfattende drøfting av samme tematikk, se Browning, D.S. & Cooper, T.D.: *Religious Thought and the Modern Psychologies* (Minneapolis, 2004)
- 6 En omfattende oversikt og diskusjon finnes i Wampold, B. E. (2001). *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. (Mahwah, New Jersey, 2001)
- 7 Betydningen av dette er godt gjort klinisk og dokumentert vitenskapelig gjennom mange års forskning og psykoterapeutisk arbeid i den såkalte «VITA»-avdelingen ved Modum Bad. Behandlingsmodellen – som jeg har vært med å utvikle sammen med psykolog Gry Stålsett og psykiater Arne Austad – er vurdert som «evidens-basert» av tre eksterne, internasjonale fagpersoner. I denne behandlingen spiller teologisk og religions-psykologisk kunnskap om den religiøse erfaringens formende kraft, en avgjørende rolle.
- 8 Se til dette og det følgende Benum, K., Axelsen, E.D. og Hartmann, E. (red.) (2013). *God psykoterapi. Et integrativt perspektiv*. Oslo.; Jakobsen, E. (1994). *Psykoterapins oppgift*. Linköping.
- 9 Se til dette Barry, W.A. & Doherty, R.G. (2002). *Contemplatives in Action. The Jesuit Way*
- 10 For psykologiens del vedtok «The European Federation of Professional Psychologists' Associations (EFPA) vedtok i 1995 en "Meta-Code of Ethics». Den har til hensikt å dekke alle situasjoner som den profesjonelle psykologen møter. Fra midten av 1980-tallet har nordiske psykologer hatt felles etiske prinsipper. Disse ble i 1996–97 omarbeidet i samsvar med EFPAs metakode. For den åndelig veiledningens del, se «Spiritual Directors International. Guidelines for Ethical Conduct», www.sdi.world.org. For sjelesorgens del, se Den norske kirkes Presteforening, «Yrkesetiske Retningslinjer»; www.prest.no
- 11 Disse begrepene er sentrale i M. Guenthers beskrivelse av den åndelige veilederens kvaliteter. De sammenfattes i hennes to hovedmetaforer: «*Good Teacher*» og «*Midwife of the Soul*».
- 12 Et godt sted å begynne i så måte er: Bang, S. (2003). *Rørt, rammet og rystet. Faglig vekst gjennom veiledning*. Oslo. Her gis en praksisnær formidling av viktig kunnskap om ulike typer overføringsreaksjoner. Det samme finnes i kapittel 10 hos Barry, W. & Connolly, W. (2008). *Å gi åndelig veiledning*. Bergen.